

LITERARNI DOPRINOSI INKLUZIJI

DAVOR PISKAČ¹, VJEKOSLAVA JURDANA²

¹Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, Zagreb, Hrvatska

²Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odsjek za odgojne i obrazovne znanosti, Pula, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad

UDK: 376.1

Autor za dopisivanje: Vjekoslava Jurdana, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odsjek za odgojne i obrazovne znanosti, Zagrebačka 30, 52100 Pula, Hrvatska; e-mail: vjekoslava@hi.t-com.hr

Sažetak: Književnost kao umjetnost riječi interpretira i problematiku života osoba s teškoćama u razvoju. U ovom se radu promatraju modeli inkluzije na primjeru romana Zaboravljeni sin Mire Gavrana. Analizira se tematsko - motivska i idejna razina te formalno-estetska razina romana. Cilj je tih analiza istražiti, promotriti i opisati kako književnost na konkretnim primjerima prikazuje lik osobe s intelektualnim teškoćama u razvoju. Pokazat će se kako književnost promatra kvalitetu života takve osobe (njezin obiteljski i društveni kontekst, načine iskazivanja stavova, osjećaja i misli, probleme spolnosti i odrastanja) kako bi strukturirala i razvila estetske funkcije te konstruirala (ili dekonstruirala) stereotipe odnosa društva prema osobama s invaliditetom.

Kontekstualizirajući te književnoumjetničke artikulacije u okvirima recentnih dosega edukacijsko - rehabilitacijskih znanosti, pokazuje se da upravo književnost strukturiranjem estetskih i društvenih funkcija otvara vrlo zanimljiva pitanja. Tako književnost često (ali ne baš i uvijek) potiče promjene stavova i mišljenja zajednice s obzirom na uvažavanje individualnih razlika. U kontekstu funkcionalizacije, modeli operacionalizacije principa integracije/inkluzije, normalizacije i individualizacije bivaju tako prikazani razrađivanjem motiva straha i nesigurnosti zajednice prema nečemu novome, promatranjem različitih otpora promjenama, postavljanjem kompleksnih pitanja vezanim uz sustav kontrole, artikuliranjem mogućnosti institucionalizacije te posljedica deinstitucionalizacije.

U tom smislu književnost potvrđuje da jednostavno prevladavanje poteškoća ne postoji, ali postoje mogućnosti neposrednog suočavanja s njima. Najveća je blagodat proučavanje motiva invalidnosti u književnosti to što se stvaraju teorijski modeli vrlo pogodni za analizu i interpretaciju. Naime, rad na literarnim modelima može gotovo idealno razviti aspekte inkluzije, i potaknuti njezin razvoj, a to je nešto najvažnije što društvo može učiniti za osobe s invaliditetom.

Cljučne riječi: književnost, osobe s teškoćama u razvoju, individualizacija, inkluzija.

PROMATRANJE INKLUZIJE S ASPEKTA KNJIŽEVNOSTI

Osobe s teškoćama u razvoju, kao i ostali članovi društva, imaju prava, ali i odgovornosti i dužnosti spram drugih članova zajednice. Krajnji je cilj omogućiti svakom pojedincu da pridonese koliko može, a da istodobno dobije koliko treba. U inkluzivnom je društvu pojedinac spreman promijeniti i prilagoditi sustav, okolinu i aktivnosti s ciljem zadovoljavanja potreba svih članova društva. Stoga se u procesu inkluzije podrazumijeva da ne mora samo dijete s teškoćama u razvoju prilagoditi svoje potrebe kako bi se uklopilo u postojeći sustav. Naravno, inkluzija ne znači da smo svi jednaki, niti da se svi

u svemu slažemo, već bi trebala stvarati novi odnos prema različitosti, poticati međusobno podržavanje te na taj način obogaćivati naše kapacitete za stvaranje novih ideja. Ona bi prije svega trebala govoriti o različitim mogućnostima, a ne o nedostacima. Nažalost, životna nam praksa često govori da smo još uvijek daleko od idealne inkluzije, a navedeno će se oprimjeriti motivima iz književnosti.

Naime, kroz svoju dugu povijest književnost je tematizirala gotovo sve što čovjek može zamisliti. Jednako su tako i osobe s intelektualnim teškoćama, njihov život kao i inkluzija, pronašli svoje mjesto u književnosti općenito. Tako se počesto u književnim djelima, neovisno o estetskim funkcijama¹, problema-

1 U umjetničkoj se književnosti likovi i odnos prema likovima s intelektualnim teškoćama u razvoju mogu, ali i ne moraju prikazivati estetskim funkcijama koje, po svojoj biti, čine razliku između vrsnih i ne tako dobrih književnih ostvaraja.

tika likova s intelektualnim poteškoćama u razvoju u prvome redu izgrađuje na motivima² nesigurnosti, odbacivanja i predrasuda. Naime to su motivi koje uočavamo kada promatramo na koji način pripovjedač ili drugi likovi promatraju likove s invaliditetom ili kako se osjećaju uz njih. Tako se izgrađuje tema književnoga djela: invalidnost kao “Božja kazna”, primjerice u srednjemu vijeku. Naravno, postoje i drugačiji pristupi temi u književnom djelu gdje se invaliditet promatra s aspekta nečega prirodnog i, što-više, dobrodošlog. Sve su to aspekti koji upućuju na uključivanje likova osoba s intelektualnim teškoćama u razvoju u kontekst književnosti. Tu se zaista može govoriti o inkluziji kao intenciji u književnom djelu da se drugost³ ili drugačijost likova koji se temelje na slici osoba s intelektualnim teškoćama u razvoju rabi kao vrijedan estetski doprinos književnosti. Književnost nadalje može utjecati na kulturu te impostirati stavove koji potom mogu postati općeprihvaćenim društvenim činjenicama.

Naime, suvremena književnost postaje osjetljiva prema pitanjima inkluzije. Inkluzija naglašava pozitivne elemente, odnosno pozitivan pristup pri uočavanju različitosti osoba s invaliditetom. Takve osobe mogu biti drugačije od prosječne osobe prema svojoj fizičkoj snazi, intelektualnim i fizičkim sposobnostima, kao i prema svakodnevnim potrebama koje im omogućavaju život. Inkluzija nam govori o tome da su takve različitosti i prirodne i poželjne jer su osobe s invaliditetom korisni članovi društva. Na žalost, osobe s teškoćama, a osobito osobe s intelektualnim poteškoćama u razvoju, dugi su niz godina bile institucionalizirane i marginalizirane u društvu čime se sustavno onemogućavalo njihovo aktivno

sudjelovanje u izgrađivanju društva i društvenih vrijednosti. Razvojem književnosti koja utječe pak na razvoj kulture dolazi do razvoja svijesti o jednakoj vrijednosti svakog pojedinca, stvaraju se temelji za inkluziju kao društveni pokret. Dakle, funkcija inkluzije jest razvijanje društvene svijesti o jednakoj vrijednosti osoba s invaliditetom te ravnopravno uključivanje osoba s invaliditetom u društveni život, a književnost u tome smislu može itekako pomoći.

Kako bi se ova interdisciplinarna tema mogla bolje razraditi, na početku će se navesti neke osnovne postavke inkluzije te osnovni aspekti estetskih funkcija s kojih književnost promatra tu problematiku.

INKLUZIJA I DJECA S INVALIDITETOM

Svi žele “negdje pripadati”. Stoga je važno pružanje podrške osobama s teškoćama kako bi se osjećale cijenjenim članovima inkluzivne lokalne zajednice. Potrebno je osigurati uvjete u kojima će te osobe imati pristup različitim mogućnostima te ih poticati na uživanje u njima.⁴ Stoga bi djeca s poteškoćama u razvoju trebala dobiti svoja prava: pravo na odrastanje, odnosno poštovanje i dostojanstvo u međuljudskim odnosima; pravo na edukaciju, odnosno pristup što većem broju informacija o svom rastu i razvoju, tijelu i emocijama, prihvatljivim socijalnim ponašanjima; pravo na spolnost i raskid veza; pravo da budu izložena stavovima različitih osoba koje im pružaju skrb, odnosno osoblja koje im pruža podršku; pravo na zaštitu od seksualnog zlostavljanja te pravo na humano i dostojanstveno životno okruženje (Craft, 1991).⁵

2 “Svrha je čitanja otkrivanje novih značenja”, a teme i motivi se postavljaju kao dvije osnovne značenjske kategorije (Peleš, 1999: 125). Tema je jedinstveno značenje djela (Solar, 1977: 38), odnosno ono o čemu tekst govori, a motivi ono što izgrađuje temu. Tako proizlazi da su motivi temeljne komponente književnog teksta, mali materijalni (činjenični) dijelovi značenja. U tome se kontekstu, prema Milivoju Solaru, motiv definira kao “najmanja tematska jedinica, odnosno kao najmanji dio književnog djela koji zadržava relativno samostalno značenje” (Solar, 1977: 39).

3 Pojam drugosti u suvremenu književnu teoriju uvode hermeneutika i psihoanaliza. Poststrukturalizam kao do sada najrazvijenije kulturno razdoblje aktualizira drugost kao pozitivnu (Biti, 2000).

“Postoji širok spektar drugosti osoba i objekata koje unatoč njihovoj drugosti ne doživljavamo stranima.” (Büker i Kammler, 2003).

4 Na međunarodnoj razini osobito je značajno donošenje Konvencije Ujedinjenih naroda o pravim osoba s invaliditetom (UN, 2006). Ta deklaracija jasno i neupitno priznaje prava svih osoba s invaliditetom na život u zajednici, jednakopravnost s drugim građanima i mogućnost davanja vrijednog doprinosa društvu. Republika Hrvatska je bila među prvim zemljama koje su ratificirale Konvenciju, 2007. godine. Konvencija se jasno dotiče i teme poštivanja doma i obitelji s ciljem sprječavanja diskriminacije osoba s invaliditetom u svim pitanjima vezanim uz brak, obitelj i roditeljstvo. Zalaže se za prihvaćanje prava svih osoba s invaliditetom, koji su u dobi za brak, na sklapanje braka i zasnivanje obitelji na osnovi slobodne i potpune suglasnosti budućih bračnih partnera. U tom je kontekstu naglašeno: osobama s invaliditetom treba omogućiti život sa svojim obiteljima, države trebaju osnivati obiteljska savjetovišta; osobama s invaliditetom se ne smije uskratiti mogućnost ostvarivanja vlastite seksualnosti, spolnih odnosa i roditeljstva (Bratković, 2011: 27).

5 Autor definira ova temeljna prava kao osnovu za razvoj i djelovanje stručne prakse i politike društva u odnosu prema spolnosti osoba s invaliditetom.

Činjenica je da iz životnih priča i iskustava samih osoba s invaliditetom možemo najviše naučiti o potrebama i problemima koje imaju te o načinima na koje im možemo pomoći u njihovu rješavanju, a kada se takve priče pretoče u književnost, njihova vrijednost postaje još i veća.⁶ Naime, kako će se vidjeti na primjeru romana *Zaboravljeni sin*, adolescenti s teškoćama u razvoju imaju jednaku potrebu za spolnošću i osjećajem ljubavi kao i njihovi vršnjaci (Bratković, 2000:36).⁷ Istraživanja koja su obuhvatila mlade osobe s intelektualnim teškoćama lakog stupnja pokazuju da one imaju ista očekivanja, uključujući želju za stupanjem u brak, vođenjem kućanstva ili zasnivanjem obitelji koja uključuje i roditeljstvo.⁸

To je moguće ako se izgrađuje samopoštovanje u djeteta kroz odgojno djelovanje roditelja te ukoliko se prema takvom djetetu odnose kao prema osobi s ravnopravnim potencijalima za budućnost. Ukoliko mu se pruži mogućnost ostvarivanja uloga odrasle dobi, ostvarivanje partnerske veze te neovisan život.⁹ Roditelji ili skrbnici djece s razvojnim teškoćama trebaju biti svjesni razvojnih ograničenja svoga djeteta, no žele li da ono odraste u samosvjesniju i samostaliju osobu, prema njemu se trebaju ponašati u skladu s kronološkom dobi. Roditelji bi trebali, prevenirajući infantiliziranost te smanjujući svoj zaštitnički utjecaj, izložiti dijete različitim situacijama i interakcijama.¹⁰ Naravno, osobama s razvojnim teškoćama neophodna je

snažnija podrška obitelji, značajnih drugih osoba, stručnih službi i sustava društvene podrške.¹¹

Dakle, inkluzija pretpostavlja preobrazbu, promjenu cijele zajednice. Preduvjet je, ali i posljedica inkluzije, promjena osobnih stavova. Trebamo razvijati nove odnose koji se temelje na međusobnom povjerenju i na uvjerenju da su svi sudionici toga procesa voljni promijeniti dosadašnji način odnosa, rada i udružiti svoja nastojanja za dobrobit svoje djece. Inkluzija je umreženi oblik u kojem se svaka osoba prihvaća onakvom kakva jest, a djeca ili osobe imaju punu slobodu izbora međusobnog druženja, prema svojim sposobnostima ili interesima. Na žalost, na nekim primjerima iz književnosti koji se referiraju na stvarna događanja, vidjet će se kako je naše društvo još uvijek daleko od svijesti o važnosti inkluzije.

MOTIVI INKLUZIJE U KNJIŽEVNOSTI

Književnost kao temelj kulturnog razvoja isto tako nastoji pratiti funkcije inkluzije unutar društva, ali i unutar sebe same. Razvoj funkcija inkluzije kao pojma i/ili modela unutar književnosti odvija se uz pomoć estetskih funkcija književnosti. Jednostavno rečeno, estetske su funkcije postupci koji uvode neku drugu funkciju iz života društva u književnost. Tu funkciju uz pomoć načina i postupaka koje pronalazimo u poetici¹², estetske funkcije pretvaraju u književni doživljaj čiji je cilj proizvesti katarzu¹³, osjećaj zadovoljstva

6 Iskustvo dugogodišnjeg edukativno-savjetodavnog rada kroz vođenje savjetovališta za spolnost za osobe s IT, njihove roditelje, stručnjake, pokazalo je da i osobe s IT u našoj zemlji, uz odgovarajuću podršku uže i šire obitelji, skrbnika, stručnjaka i ostalog osoblja u službama podrške u zajednici i drugim javnim službama, mogu uspješno ostvarivati trajne partnerske veze i izvanbračne zajednice. U svim se tim slučajevima potvrdilo kako ostvarenje toga prava prije svega ovisi o podršci okoline, o tome hoće li ona prepoznati ozbiljnost želje za brakom te pomoći u njezinu ostvarenju. Puno je više slučajeva u kojima osoba s blažim IT (najčešće ženskog spola) uspije ostvariti izvanbračnu ili bračnu zajednicu s partnerom bez teškoća i ostvariti roditeljsku ulogu (Bratković, 2011: 32-35).

7 U osoba s umjerenom i težom mentalnom retardacijom u pravilu ne postoje odstupanja u tjelesno – biološkom aspektu spolnog razvoja u odnosu na osobe bez teškoća u razvoju. Ukoliko se ne radi o posebnim poremećajima u općem tjelesno – biološkom razvoju, njihov je spolni razvoj u skladu sa životnom dobi. Osobe s mentalnom retardacijom prati stav okoline koji im nameće "sindrom vječnog djeteta". Ovakav stav utječe na stvaranje slike o sebi, na razvoj spolnog identiteta, odnosno sprječava taj razvoj i zanemaruje potrebu da i te osobe razviju odgovornost za vlastito ponašanje (Bratković, 2000).

8 (Bratković, 2011: 40) prema (McGaw i Newman, 2005).

9 Pod primarnom svrhom programa seksualne edukacije osoba s IT navodi se pružanje potpore u osvješćivanju njihovih seksualnih potreba i razlikovanju primjerenih razina intimnosti u odnosima s različitim osobama, uključujući prijateljstvo, ljubav i spolnu privlačnost.

10 (Bratković, 2011: 44) prema (Melberg Schwier i Hingsburger, 2000).

11 Javna politika zajednice bi trebala, s ciljem većeg poštivanja ljudskih potreba i prava osoba, osvijestiti potrebu za humanizacijom i unaprjeđenjem cjelokupne kvalitete življenja osoba s teškoćama u razvoju (Bratković, 2011: 51).

12 Tradicionalan naziv za učenje o prirodi književnosti i oblikovanju književnih djela (Solar, 2007).

13 U tradicionalnoj se poetici termin katarze rabi kako bi se u gledatelja kazališne predstave ili čitatelja književnog djela proizveo osjećaj straha, sućuti ili bilo koji drugi snažan i oplemenjujući osjećaj. U psihoanalizi i Freudovskom pristupu katarza je vrlo važan čimbenik razrješavanja podsvjesnih problema te ima povoljan terapijski učinak (Solar, 2007: 182).

i literarnog užitka.¹⁴ Na koncu, estetske funkcije obogaćuju pojedinca, društvo i kulturu te dovode do razvijanja osobne i društvene svjesnosti. One zaista mogu promijeniti svijet i to su nebrojeno puta i dokazale.¹⁵

Visokorazvijene estetske funkcije upućuju na kvalitetno, umjetničko književno djelo. Danas je uvriježen i naziv beletristika ili lijepa književnost, ali ti nazivi nipošto ne moraju podrazumijevati i kvalitetnu umjetničku književnost.¹⁶ Umjetnička književnost u sebi sadrži vrijedan i originalan umjetnički doseg koji postaje društvenom normom i vrijednošću te se varira i reproducira u drugim književnim djelima.

Relativno je malo primjera umjetničkih književnih djela koja “uspješno” uključuju inkluziju u svoj korpus, na bilo kojoj razini. Dva su razloga tome. Prvi je još uvijek nedovoljna osviještenost društva, pa i kulturnih tijekova, da je inkluzija poželjna i svima korisna. Kako je društvo ne prepoznaje kao vitalnu funkciju, ne biva dovoljno uključivana u književnost. Budući da zbog spomenutih razloga nije “dovoljno” uključena u

književnost, na temelju toga se ne mogu niti razvijati estetske funkcije inkluzije u društvu. Drugi je razlog taj što je relativno teško napisati dobro književno koje se temelji na visokorazvijenim estetskim funkcijama, i to bez obzira o kojoj se temi radi. Jednako je tako teško, a možda i još teže napisati vrsno književno djelo koje pretvara funkciju inkluzije u estetsku funkciju. Naime, estetske funkcije teže ostvarivanju književnog užitka u čitatelja, ali kako inkluzija kao tema ili motiv zna biti prekrivena društvenopopularnim slojem trivijalnosti, patetičnosti i hinjene brižnosti prema osobama s invaliditetom, čitatelj će je teže uočiti i doći do nje kao literarnog užitka. Danas je takva konceptualizacija književnosti masovna pojava, a odnosi se na širok tematski horizont.¹⁷ Zbog toga je zanimljivo promotriti još uvijek malobrojne estetske funkcije izgrađene na funkciji inkluzije. Treba im pridati pozornost jer će jedino razvijanjem kvalitetnih estetskih funkcija od funkcija inkluzije doći do nastajanja kvalitetne književnosti koja će zaista imati snagu mijenjati i pojedinca i društvo. Ova će se problematika promotriti na primjeru romana *Zaboravljeni sin* Mire Gavrana.

14 Estetske funkcije polaze od različitih društvenih funkcija. Društvene funkcije se mogu kretati u rasponu od materijalnih pa sve do duhovnih. Tako je npr. funkcija novca u društvu razvitak društva u materijalnome smislu, dok će estetske funkcije u književnosti tu funkciju pretvoriti u uočavanje razlike između bogatih i siromašnih, kao npr. u realizmu. U duhovnom smislu npr. funkcija ideje dobra jest učiniti čovjekov život boljim. Estetske funkcije tu funkciju mogu pretvoriti u odnos Boga i čovjeka, primjerice, preko čina vjere. Izvrstan primjer razvijanja takvih funkcija jest Biblija koja funkciju vjerovanja u Boga pretvara u preduvjet stjecanja vječnoga života. Pri tome Biblija koristi nebrojene estetske funkcije kako bi čin vjere označila kao jedini pravi put. To čini razvijajući mikrostrukture i makrostrukture književnoga teksta. Dakle, estetske funkcije uključuju u književnost bilo koju društvenu funkciju na način da je pretvaraju u tekst. Što je taj tekst moguće, na emocionalnoj razini, bolje i snažnije doživjeti kao izraz ljepote književnosti (originalnost, prijemčivost, snaga doživljaja...) to su estetske funkcije izraženije. Uključuju društvene funkcije u tekst na svim razinama: od teme, motiva, likova, do književnih postupaka. Koriste sve što je književnosti na raspolaganju da bi stvorile estetski doživljaj. Pri tome ono što obuhvaćaju ne mora i u društvu biti shvaćeno kao lijepo. Npr. opis klanja ovaca u *Baladi o zaklanim ovacima* Dragutina Tadijanovića nitko ne može shvatiti kao nešto lijepo. U početku pjesme se opisuje gotovo idiličan ugođaj: pastirica vodi svoje ovce. Potom se opisuje dobrodružnost ovaca sve do trenutka kada uđu u klaonicu. Tada se uspoređivanjem mesara s kurjacima razvija snažan kontrast prema toj idili. Upravo je taj kontrast temeljna estetska funkcija koja u čitatelja potiče šok, emocionalnost, suosjećanje i želju da se u mislima zaustavi taj čin ili pak potakne posvemašnje prihvatanje života takvim kakav jest. Estetske su funkcije temelj dobre književnosti kao i temelj zdravog kulturnog razvoja. Vidi još: (Mukafovsky, 1986).

15 Primjera radi zanimljivo je uočiti kako se u razdoblju romantizma po prvi puta u povijesti vjernost poistovjetila s brakom i bračnom ljubavi, a učinjeno je to preko estetskih funkcija koje su na razini literarnog motiva naglašavale odnos vjernosti između bračnih partnera. Do tada je brak u književnosti, ali i u životu, bio uglavnom dogovorna kategorija koje je mogla, ali i nije morala imati veze s vjernošću i bračnom ljubavi. Na primjeru Goetheova romana *Patnje mladoga Werthera* to se može lako uočiti kroz odnos Lote, njezina supruga i Werthera. Lota se odlučuje na bračnu vjernost, a Werther se u nemogućnosti prihvatanja njezine odluke odlučuje na samoubojstvo. To je prouzročilo poplavu samoubojstava diljem kulturne Europe te se čak formirao i pokret nazvan wertherizam što je i više nego očit utjecaj književnosti na razvoj društvene svijesti (Luhmann, 1996).

16 Beletristika je naziv koji se rabi za lijepu književnost za razliku od znanstvenih, pučkih ili informativnih djela. U 18. stoljeću beletristikom se nazivala sva umjetnička književnost uključujući retoriku i esejistiku. Danas se beletristika koristi uglavnom kao naziv za proznu književnost (Solar, 2007). Unutar beletristike dalje treba razlikovati umjetničku i trivijalnu književnost. Trivijalna književnost proizlazi iz popularne kulture uz koju se vežu pridjevi kao što su pomodno i jednostavno. Temeljna razlika između umjetničke i trivijalne književnosti je prema načinu i količini razvijanja estetskih funkcija. Umjetničko književno djelo razvija složene estetske funkcije i ne podilazi čitateljstvu, dok ih trivijalna književnost gotovo niti ne razvija, nego na neoriginalan i deklarativan način podilazi čitateljstvu.

17 Vodi to prema zanimljivim raspravama o funkciji književnosti u budućnosti. Premda književna djela nastaju u apsolutno najvećem broju primjeraka do sada u povijesti čovječanstva, kvaliteta nipošto ne prati takvu hiperprodukciju. Književnost u kontekstu konceptualizacije sve više biva svodena na promidžbu neke ideje, proizvoda ili osobe, bez prave intencije obogaćivanja pojedinca, društva i kulture. Takva “književnost” ne može opstati kao književnost. Opstat će samo estetski visokorazvijena i kulturološki utjecajna književnost.

INVALIDNOST U POVIJESTI KNJIŽEVNOSTI

Zbog toga što aktualizira život od samoga svoga nastanka, književnost teži prikazivanju drugačijeg, neobičnog. Nisu sva književna razdoblja težila takvoj vrsti estetizacije književnosti. Izuzme li se antička književnost kao stvarna kolijevka svekolike europske kulture, filozofije, znanosti pa tako i književnosti, lako će se uočiti da je srednji vijek uzimao estetski relevantnim druge čimbenike. Nije estetski vrijednom prepoznavao originalnost i aktualnost, kao što se to uzima danas, nego su vrijednim podrazumijevana ponavljanja, nabiranja i stereotipizirane literarne fabule, primjerice u viteškome romanu. Naravno, takve su teme u nadolazećoj renesansi bile predmetom omalovažavanja i izrugivanja.¹⁸ Upravo zahvaljujući toj činjenici, odnosno promjeni svijesti renesansnoga čovjeka, stvara se svjesnost o individualitetu i originalnosti kao nečemu bitnom i vrijednom. U tom kontekstu nastaje jedno od najvećih djela svjetske književnosti. Naime, radi se o romanu Miguela de Cervantesa *Bistri vitez don Quijote od Manche*. Nikako ne treba smetnuti s uma da se ovo kolosalno književno djelo temelji na liku koji je “drugačiji”¹⁹ te definitivno ima simptome osobe s poremećajem u ponašanju (Fernandez, 2004). Ti su simptomi temeljno obilježje don Quijoteova karaktera, njegove individualnosti i jedinstvenosti, a uz njih se vežu književni motivi drugačijosti, motivi neshvaćenosti te motivi sukoba. Ideja inkluzije u cijelom tome opsežnom književnom djelu se niti ne naslućuje, a kamoli da se spominje, izuzev u jednome detalju. Naime, unatoč tome što inkluzije nema, don Quijote kao lik u književnome djelu intrasubjektivno sebe vidi kao posve normalnoga, njegovo je ponašanje logično

s obzirom na njegovu percepciju svijeta, a što je još važnije: don Quijote je zaista dosljedan sebi i ima ogromno samopouzdanje.²⁰ Zbog toga on sve ljude vidi kao drugačije, ali bitne članove društva s kojima se počesto ne slaže, ali ne negira njihovo postojanje. Dobra je vijest da don Quijote svoju drugost na koncu ipak smatra jednakovrijednom drugačijosti običnog čovjeka, što je, najvjerojatnije pravi začetak ideje o inkluziji u književnosti.²¹

U smislu dosljednosti taj hrabri i vjerodostojni lik, i život don Quijoteov, nadahnjuje svekoliku književnost, neizostavno, od svoga nastanka 1605. godine pa sve do danas. Da, zaista, suvremeni svjetski roman posve neprijeporno započinje upravo jednim takvim likom kojemu bi se definitivno mogla uspostaviti dijagnoza shizofrenije ili makar opsesivno kompulzivnog poremećaja (Fernandez, 2004).²²

Dakle, nakon razvoja svijesti o individualnosti i originalnosti u razdoblju renesanse dolazi do namjernih postupaka estetizacije književnoga teksta u smislu razvijanja jedinstvenosti. Unatoč tome, mentalni se poremećaji u narednim epohama književnosti još uvijek tematiziraju na manje-više isti, srednjovjekovni način (tek se danas suočavamo s drugačijim značenjima u književnosti). Izostavljena je, doduše, komponenta invaliditeta kao Božje kazne, ali se zadržala negativna semantika (značenje) invalidnosti. U smislu razvijanja estetskih funkcija invalidnost se počinje rabiti kao oznaka nesreće, a uz nesreću su se uglavnom pojavljivali i motivi odbačenosti likova koji se nisu shvaćali kao jednakovrijedni članovi društva.²³ Štoviše, često se njihova bolest tumačila kao opsjednutost koja svijetu ne može donijeti nikakva dobra. Sve to ide u smislu razvijanja motiva drugosti kako bi

18 Srednji vijek invalidnost promatra kao stereotip Božje kazne za počinjene grijeh (Huizinga, 1991).

19 U kontekstu književnosti don Quijoteova se drugačijost temelji na povijesnim i genealoškim zasadama: renesansa ga promatra kao negativni povijesni anakronitet. Prema: (Büker, Kammler, 2003).

20 Intrasubjektivno drugo promatra drugo unutar subjekta pa smo tako stranci sami sebi dočim intersubjektivno drugo promatra u odnosu prema drugim osobama. (Büker i Kammler, 2003).

21 Sancho Pansa, don Quijoteov štitonoša, uvida smisao gospodareva “ludila” te i sam na koncu romana preuzima na sebe don Quijoteovu misiju. Kako Sancho predstavlja pravoga renesansnoga čovjeka, on je zapravo sinegdoha, dio koji označava cjelinu, osviještenoga renesansnoga (i suvremenoga) čovjeka koji drugost ne podrazumijeva lošom niti je ignorira i anatomizira. Drugost tako postaje simbolom za duhovni rast i razvoj.

22 Članak je dostupan na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15997586>.

23 Dovoljno je samo spomenuti kolosalni roman koji je snažno utjecao na razvoj književnosti: *Zvonar crkve Notre Dame u Parizu* Victora Hugoa. U tome romanu Quasimodo osim intelektualnih poteškoća ima i tešku fizičku deformaciju pa je u potpunosti odbačen iz društva. No rijetko će se naći gdje pronaći snažniji i dirljiviji motiv od onoga koji govori o njegovoj predanosti ljepoti i ljubavi. Naime, godinama nakon što je lijepa Esmeralda pokopana, kada su otvorili grob, uz njezino su tijelo pronašli sklupčanog Quasimoda koji se dragovoljno odlučio za smrt uz tijelo osobe koja ga je razumjela.

se oslikao odnos prema pojedincu koji se nepomirljivo razlikuje od dominantne estetske norme u književnosti: biti zdrav i lijep znači biti dobar, biti invalidna osoba znači ne biti takav. Motivi intelektualnih teškoća se, s druge strane, počesto rabe kako bi se izrazila opačina ili kakva druga ljudska mana.

Dakle, odnos prema drugome koji je “mentalno retardiran” ili ima tjelesnu invalidnost, u estetskome se smislu u književnosti najbolje uočava kroz motive ophođenja s *drugim/stranim*. Tako se u odnosima “normalnih” likova s likovima s intelektualnim teškoćama u književnosti razvijaju obilježja i značenja nesigurnosti, straha, odbacivanja. Bolesni su “drugaciji”, a drugost kao motiv postaje područje s jakim potencijalom za razvijanje sukoba. To se možda najbolje može vidjeti kroz stereotipiziran motiv straha pri susretu s nepoznatim, napose kada “normalni” likovi ne znaju kako bi se trebali ponašati u susretu s likovima s razvojnim teškoćama.

Književnost odražava kulturne dosege i dosege svijesti. No kada je književnost intencionalna ili angažirana, a u krajnjem slučaju uz sve to i trivijalna, tada teme drugosti uglavnom nastoji prikazati na “razumljiviji” način. Ovdje *razumljiviji* često znači stereotipan i negativan (Büker i Kammler, 2003). Naravno, postoje i suprotni primjeri. Jedan od takvih primjera može se pronaći u romanu *Zaboravljeni sin* Mire Gavrana. Na njegovom ćemo se primjeru pozabaviti pojmom drugosti i pojmom inkluzije u književnosti.

Na samome je početku nužno uočiti činjenicu da se razvijanje estetskih funkcija likova s intelektualnim teškoćama mijenjala s obzirom na književna razdoblja te s obzirom na književne vrste. U srednjemu su vijeku kao književnom razdoblju, jednako kao i u bajci kao književnoj vrsti likovi s intelektualnim teškoćama uglavnom vezani uz negativne osobine patuljaka, vještica, demona i izopačenih karaktera. Intelektualni se poremećaj preko motiva izolacije pretvara u komunikacijski

problem: takve likove nitko ne razumije niti može shvatiti njihovu opačinu. U suvremenoj se književnosti, pa i u suvremenim bajkama, takav pristup kreiranju i tumačenju likova izbjegava jer se invalidnost više ne shvaća i kao loša, odnosno, smatra se lošom u znatno manjoj mjeri. Naime, unatoč svemu književnost još uvijek ne može pobjeći od posvemašnjih stereotipova što se vidi u razlikovanju zdravih i likova s intelektualnim teškoćama. U smislu razvijanja estetskih funkcija, likovi s intelektualnim teškoćama u razvoju su još uvijek nedovoljno zastupljeni.

Izuzetak su malobrojna djela poput Faulknerova *Krika i bijesa* koji pripovjedača²⁴ Benjya, dječaka s intelektualnim teškoćama u razvoju, stavlja u ravnopravan odnos s drugim pripovjedačima.²⁵ Invalidni likovi nisu “zanimljivi” književnosti zbog toga što ih se, na žalost, ne primjećuje u svakidašnjem životu, a književnost je upravo odražavanje života. Tužna je to činjenica o kojoj tek malobrojni vode računa. Izuzetak su tek poneki pisci i tek poneko njihovo književno djelo.

ZABORAVLJENI SIN U KONTEKSTU INKLUZIJE

Miro Gavran u svome romanu *Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine* razvija priču oko glavnoga lika Mislava koji se, premda odrastao, na razvojnoj razini desetogodišnjaka pojavljuje kao vrstan pripovjedač. Dakle, roman je pisan u formi dnevnika te se zauzima intrasubjektivna pozicija pripovjedača koji svjesno i vrlo razborito govori iz svoje pozicije kao iz pozicije drugog. To je ujedno i najjača estetska funkcija romana izgrađena na motivu intelektualnih teškoća u razvoju. Zbog intelektualnih teškoća Mislava ne prihvaća niti njegova obitelj, a jednako tako niti okolina u kojoj živi. Osim problema vezanih uz intelektualne teškoće, u romanu se tematiziraju i odnosi selograd, problematika odrastanja te obiteljski odnosi (Dragun, 2010).

24 Pripovjedač je strukturni element književnoga djela, a označava govornika u književnoj komunikaciji. Pripovjedača ne treba poistovjećivati s autorom zbog toga što je pripovjedač fikcionalan, odnosno “stvoren”. Autor ne može biti pripovjedač jer nije posve slobodan u svome pripovijedanju. Naime, ograničen je književnim konvencijama. Pripovjedač je dakle “glas” koji upućuje na onoga koji govori i treba ga razlikovati od autora (Solar, 2007: 298).

25 U remek-djelu W. Faulknera *Krik i bijes* (1929) Benjy, lik s intelektualnim poteškoćama u razvoju, ravnopravno je zastupljen kao pripovjedač. Pripovjedači su još i Quentin, Jason i sveznajući pripovjedač koji iznosi viđenje stvarnosti očima sluškinje Dilsey. Naime, roman se sastoji od četiri dijela, a Benjy izriče svoje viđenje stvarnosti u prvome i možda najvažnijem dijelu. No iz perspektive drugih pripovjedača jasno se može uočiti tipičan “omalovažavajuće-ignorirajući” odnos prema Benjju.

Prikazujući sudbinu mentalno retardiranoga mladića, Miro Gavran je skrenuo pozornost u našoj literaturi za mladež na zapostavljenu temu osoba koje ne mogu živjeti bez tuđe pomoći. Time slijedi i svoj umjetnički credo: "Roman mora uzimati iz života da bi mogao djelovati životno." (Gavran, 2008:17). Prvi je Gavranov roman tako u liku mentalno retardiranog protagonista pokazao volju za razotkrivanjem društvenih predrasuda. U kontekstu adolescentske književnosti roman propitkuje tabu–teme vezane uz seksualnost, zaljubljuvanje i mogućnost ostvarivanja ljubavnog odnosa s osobom s teškoćama u razvoju. Ta se tema otvara već osamdesetih godina u svjetskoj dječjoj književnosti dočim je Miro Gavran jedan od prvih koji ju je otvorio s pozicije hrvatske književnosti (Zima, 2004). U Gavranovu romanu bitno tematsko mjesto zauzima spolna dimenzija adolescentskog doba. Glavni junak se zaljubljuje u djevojku Jasenku i doživljava žudenu duševnu i tjelesnu ljubav.²⁶ Tragedija koja se dogodila zbog otpora okoline toj vezi, junaka ne ostavlja bespomoćna u krajnjem pesimizmu i regrediranju na niži, djetinji nivo, nego mu upravo omogućuje sazrijevanje. Tako roman ukazuje kako je jedan od osnovnih zadataka adolescencije spolno sazrijevanje, odnosno preoblikovanje ranih aspekata spolnosti u zrelu spolnost odrasle osobe. To je izuzetno važna tema zbog toga što su temeljni i spolni identitet osnova cjelokupnog identiteta. Naime, razvoj je spolnog identiteta u uskoj vezi s razvojem sebstva (Bastašić, 1995). Mislav je u potra-

zi za svojim sebstvom zbog toga što je sebstvo jezgra osobnosti, a znači osjećati sebe u psihičkom i fizičkom prostoru.²⁷ "Biti svoj" najvažniji je osjećaj koji čovjek može osjećati, bez obzira kako ga društvo percipira: kao integriranog ili kao autsajdera. Naime, Mislavov lik pripada tipu autsajdera.²⁸ Premda sam uopće nije sklon izazivanju sukoba, sama njegova pojava izaziva čitav niz sukoba: od sukoba u obitelji pa do sukoba u socijalnim odnosima između njegovih vršnjaka pa sve do sukoba na razini socijalnih odnosa sela u kojemu je Mislavu živjeti. On je svoj, osjeća svoje sebstvo, ali je drugačiji i to je dovoljno da potakne sukobe na navedenim razinama, premda on sam gotovo da svjesno niti ne sudjeluje u bilo kojem od njih. Ovdje se može poći od klasične Descartesove premise koja kaže da je misao glavni čimbenik egzistencije ta da je svaki subjekt upravo ono što misli o sebi. Mislavova obitelj upravo postaje ono što misli o sebi, a da se ta misao promijenila, Mislav možda ne bi postao društveni autsajder. Naime, dosadašnja iskustva u svijetu pokazuju da oba partnera i – dijete s poteškoćama i dijete bez poteškoća – dobivaju pozitivna iskustva ako se razvijaju, druže i igraju u istom okruženju. Uključivanje djece s poteškoćama mora biti vođeno u uvjerenju da sva djeca mogu učiti, razvijati se i imati prigodu iskusiti obrazovanje u svojoj sredini. Zbog toga se u zadnje vrijeme sve više naglašava da kvalitetna i djelotvorna pomoć djeci s poteškoćama u razvoju podrazumijeva ne samo tretman djeteta, nego i pomoć roditeljima i cijeloj obitelji.²⁹

26 Osobe s mentalnom retardacijom imaju iste potrebe za privrženosti, odnosno snažnom emocionalnom vezanošću za važnu osobu. Neovisno o uzrastu, svaka osoba ima potrebu za uspostavljanjem sigurne privrženosti s jednom osobom. Premda to u Mislavovu slučaju nije tako izrečeno, često se privrženost jednoj osobi ne može ostvariti u situaciji skrbi za osobe s mentalnom retardacijom, polazeći već i od diskontinuiteta odnosa s osobama koje o njima skrbe. Takva situacija je posebno nepovoljna u institucijama gdje je velika promjena zaposlenika i cijeli tim brine o klijentu. U takvim situacijama javlja se strah i neadekvatni oblici privrženosti (povlačenje u sebe, usamljenost, površni kontakti, zatvorenost za intimnost i dublje kontakte). Faktori razvoja osoba s mentalnom retardacijom pokazali su koliko je važno odrastanje i život u sredini koja može prepoznati potrebe i potencijale i s uvažavanjem se odnositi prema osobama s mentalnom retardacijom u njihovoj jedinstvenosti kao osoba, a ne grupe, klase ili kategorije. Takva sredina sigurno nije institucija. Opet, na primjeru Mislava kao lika, pokazuju se pozitivni aspekti institucionalizacije što bi se moglo promotriti i kao estetska funkcija s obzirom da se radi o specifičnosti i ekskluzivnosti motiva (Došen i Igrić, 2002: 57).

27 Jedinstveno je sebstvo (ili *self*) trajna istovjetnost unutar sebe, autentični doživljaj sebe kao biološkog, seksualnog i društvenog bića u kontinuitetu vremena. Sveobuhvatno sebstvo (cjeloviti *self*) obuhvaća strukturu ličnosti: tijelo i njegove dijelove, psihičke reprezentacije, tragove sjećanja te objektivne odnose. Konačno oblikovanje ličnosti odvija se u adolescenciji kroz niz sukcesivnih poistovjećivanja kojima se nesvjesno prisvajaju aspekti objekata. Rezultat toga je identitet – osobnost, ono što prepoznajemo u svakom pojedincu kao neku stalnost, istovjetnost njegovog bivstvovanja (Bastašić, 1995: 39, prema Jacobson, 1964).

28 Prema: (Büker i Kammler, 2003).

29 Prije svega, potrebno je osigurati odgovarajući tretman u mjestu boravka. Osim toga, povećava se odgovornost i opterećenje članova obitelji, pa stoga problem djece s teškoćama u razvoju treba sagledati iz šireg kuta koji podrazumijeva i udovoljavanje potrebama cijele obitelji (Denona, 2003).

ESTETSKE FUNKCIJE U ZABORAVLJENOME SINU I NJIHOV ODNOS PREMA INKLUZIJI

Zbog Mislavova stanja roditelji, a napose majka, misle da su kao članovi društva manje vrijedni. Naravno, takvo se negativno razmišljanje roditelja o sebi odmah unutar društva realizira na istovjetan način: društvo u obitelji prepoznaje negativnosti i povezuje ih s Mislavovom bolešću. Dakle, Mislavova stigma³⁰ prelazi na cijelu obitelj zato što je obitelj sama tako i “odlučila”. Ovo je isto tako jedna od izraženijih i važnijih estetskih funkcija romana: pojavljuju se izvrsno intonirani motivi nerazumijevanja, omalovažavanja te izvravanja poruzi, podcjenjivanja i ismijavanja. Estetske funkcije naglašavaju da se odnos okoline prema Mislavovoj drugosti može iščitati i u čestom društvenom stavu da je osoba s retardacijom beskorisna jer svojim radom ne može sudjelovati u razvoju zajednice.

Ovo je mjesto na kojemu se treba zaustaviti i uvidjeti da takva razmišljanja u društvu, pretočena u literarne motive, ne da nisu utemeljena, nego danas znamo da su posve pogrešna zbog toga što se posve udaljuju od humane ideje inkluzije. Estetske funkcije u *Zaboravljenome sinu*, izgrađene na motivima inkluzije, imaju snagu mijenjanja društva jer gotovo vrišteći upozoravaju na nepravdu koja se nanosi osobama s intelektualnim teškoćama u razvoju.

Naravno, postoji i pozitivno naličje romana i ideje inkluzije koje se vidi u odnosu Jasenke prema Mislavu. Ona ga uočava kao korisnog člana društva, na početku, zbog toga što ju je spasio od zlostavljanja, te s vremenom uočava sve više njegovih vrlina koje visoko u moralnome smislu odskakuju od standarda i norme ponašanja ostalih vršnjaka. Ta se činjenica promatra kroz romansirano razvijanje estetskih funkcija ljubavi: opisuje se ljubav Jasenke prema Mislavu i obrnuto. Dakle, iz konteksta definiranja inkluzije, pravo na ljubav se uzima kao motiv i razvija se u smislu estetskih funkcija. Konkretno, rabi se retorika ljubavi, razvijaju motivi

preuzimanja odgovornosti i žrtvovanja za drugoga. Nažalost, roman tragično završava Jasenkinom smrću u prometnoj nesreći. Estetske funkcije izgrađene na motivima koji govore o nerazvijanju inkluzije ovdje aktualiziraju upravo nesreću kao metaforu neshvaćanja i onemogućavanja sreće pojedinca s intelektualnim poteškoćama. No, s druge strane, sama se činjenica tragičnog završetka može smatrati koliko dobrom, toliko i lošom estetskom funkcijom. Dobro je što se uporabom metafore Jasenkinе smrti upućuje na značenje da je invalidnost ipak tragična. Tu estetsku funkciju, na žalost, oslabljuje samo mjesto u romanu, odnosno kraj romana, pa se stječe dojam patetičnosti: namjerno izazivanje tužnih emocija kako bi se realizirala katarza. Pojavljuje se i efekt *deus ex machina*³¹ kao da pripovjedač nije znao što dalje te je namjerno “ubio” Jasenku pa je “sudbina invalidnosti” tragična.

To, naravno, nipošto nije životna stvarnost. Premda se tu roman kreće po samome rubu intencionalnosti, pa čak i trivijalnosti, poruka je jasno izrečena: nema sreće za intelektualno slabije sve dok se ne promijeni društvo. Ovo je snažna poruka romana te, unatoč slabijem završetku, zaslužuje biti temom rasprava o našoj humanosti odnošenja prema osobama s intelektualnim teškoćama u razvoju.

ZAKLJUČAK

Inkluzija se nameće kao društvena nužnost te stoga treba cijeniti napore svih u društvu, na bilo koji način: od znanstvenoistraživačkoga rada, rada u institucijama s djecom s teškoćama u razvoju, medija, kazališta pa sve do književnosti koja može snažno utjecati na društveni i kulturni razvoj kao i na razvoj ukupne svjesnosti. Književnost je u tome kontekstu vrlo važna zbog toga što nastaje na temelju odražavanja svijeta i života te uočavanja problema koje život u svojoj egzistenciji stvara. Osobito su u tome smislu važne estetske funkcije koje mogu posve “običnu” temu iz života uzdići na razinu katarze i profinjenog doživljaja ljudskoga duha i duše. Književnost je tisućljećima kreirala

30 On ne može aktivno pridonositi razvoju društva te je zbog toga odbačen i stigmatiziran

31 Postupak potječe iz antičkoga i baroknoga kazališta kada se spušta božanstvo na scenu kako bi razriješilo problem. Danas se taj izraz koristi za nelogično i neopravdano rješenje neke situacije koje ne proizlazi iz same radnje književnoga djela. Naime, Jasenkin put nema uporište u radnji cijeloga romana sve do samoga kraja kada biva uveden kao motiv, a funkcija mu je samo proizvesti tragičan završetak. Zbog toga se, unatoč realnoj tuži koja proizlazi iz okolnosti Jasenkinе smrti, taj događaj može protumačiti i kao “brzoplet” i patetičan završetak.

upravo te dimenzije, stvarala je društvenu osviještenost, pa je stoga treba shvatiti vrlo ozbiljno. pisci koji se odluče za tako “nezahvalne” teme poput invalidnosti svakako trebaju biti aktualizirani u raspravama o inkluziji i općenito o pravima

osoba s invaliditetom. S obzirom da je roman Mire Gavrana upravo jedno takvo djelo, treba mu odati priznanje kao jednom od začetnika osvješćivanja problema invalidnosti u hrvatskoj književnosti.

LITERATURA:

- Bastašić, Z. (1995): Pubertet i adolescencija. Zagreb: Školska knjiga.
- Biti, V. (2000): Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije, 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bratković, D. (2000): Edukacija o spolnosti osoba s mentalnom retardacijom, priručnik. Zagreb: Hrvatski savez udruga za osobe s mentalnom retardacijom.
- Bratković, D. (2011): Podrška osobama s intelektualnim i drugim razvojnim teškoćama u ostvarivanju partnerskih odnosa, roditeljstva i drugih prava na području spolnosti. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Büker, P., Kammler, C. (2003): Das Fremde und das Andere. Interpretationen und didaktische Analysen zeitgenössischer Kinder- und Jugendbücher. Weinheim und München: Juventa.
- Craft, A. (1991): Living your life – A Sex Education and Personal Development Programme for Students with Severe Learning Difficulties. Wisbech. Cambs. :LDA.
- Denona, I. (2003): Uloga roditelja u tretmanu djece s poteškoćama u razvoju. Zbornik radova s okruglog stola Odgoj, obrazovanje i rehabilitacija djece i mladih s posebnim potrebama (str. 31-36), Dulčić, A. (ur.), 8.svibnja 2002. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Došen A., Igrić, Lj. (2002): Unapređivanje skrbi za osobe s mentalnom retardacijom. Matra projekt. Sinopsis predavanja i vježbi. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
- Dragun, D. (2010): Dnevnik za djecu i mlade u hrvatskoj književnosti. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku.
- Fernández, F.A. (2004): Don Quijote, a lucid mad, *Anales de la Real Academia Nacional de Medicina*, 121(4), 575-594. Madrid. Posjećeno 1.09.2012. na mrežnim stranicama PubMed : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15997586>.
- Gavran, M. (2008): Književnost i kazalište. Eseji, razgovori, zapisi i nostalgичna prisjećanja. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Huizinga, J. (1991): Jesen srednjeg vijeka. Zagreb: Naprijed.
- Jacobson, E. (1964): *The Self and the Object World*. London: The Hogarth Press.
- McGaw, S., Newman, T. (2005): *What Works for Parents with Learning Disabilities?*. London: Jessica Kingsley Ltd.
- Melberg Schwier, K., Hingsburger, D.(2000): *Sexuality – Your Sons and Daughters with Intellectual Disabilities*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Mukařovský, J. (1986): *Struktura, funkcija, znak, vrednost*. Beograd: Nolit.
- Pavešković, A. (2006): Nekoliko uvodnih teza za moguću diskusiju o proznom stvaranju Mire Gavrana. Hrvatski književni prostor. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.
- Peleš, G. (1999): *Tumačenje romana*. Zagreb: Artresor naklada.
- Solar, M. (2007): *Književni leksikon*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Solar, M. (1977): *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zima, D. (2004): Adolescentski roman u hrvatskoj književnosti do početka 2000 godine. Kolo 3-4. Posjećeno 8.08.2012. na mrežnim stranicama Matice hrvatske: http://www.matica.hr/kolo/kolo2008_3.nsf/AllWebDocs/Adolescentski_roman_u_hrvatskoj_knjizevnosti_do_pocetka_2000._godine.

LITERARY CONTRIBUTIONS TO INCLUSION

Summary: *Literature as an art of words interprets the issues of life of people with disabilities. In this paper models of inclusion are observed on the example of the novel *The Forgotten Son* by Miro Gavran. The theme - motif and ideological levels and the formal and aesthetic levels of the novel are analyzed. The objective of these analyses is to explore, observe and describe on actual examples how literature presents a figure of a person with intellectual disabilities. The analyses have shown that literature observes the quality of life of such people (their family and social context, ways of expressing opinions, feelings and thoughts, issues of sexuality and growing up) to develop structured and aesthetic functions, and construct (or deconstruct) the stereotyped relationships of the society towards people with disabilities.*

When contextualizing educational and rehabilitation sciences, it is revealed that it is literature that unfolds very interesting questions by structuring aesthetic and social functions. Literature thus often (but not always) promotes changes in attitudes and opinions of the community.

In the context of functionalization, models of operationalization of the principles of integration / inclusion, normalization and individualization are presented through elaboration of the motifs of fear and uncertainty of the community of something new; observation of different resistances to changes; promotion of complex issues related to the system of control; articulation of the possibilities of institutionalization and the consequences of deinstitutionalization.

In this sense, literature confirms that there is no such thing as an easy overcoming of the difficulties, but there is a possibility of directly facing them. The biggest advantage obtained from the study of the motif of disability in literature is that suitable theoretical models for analysis and interpretation are created. The work on literary models can almost perfectly develop aspects of inclusion, and encourage its development, and this is one of the most important things that society can do for people with disabilities.

Keywords: *literature, people with disabilities, individualization, inclusion.*